

door onwilligen rotanslagen te laten toedienen of hen in het blok te laten sluiten. Eveneens in herendienst moesten de zware vrachten uit de Preanger over primitieve wegen naar Batavia vervoerd worden; dat geschiedde met buffelkaravanen, door drijvers begeleid. Talloze buffels (dieren die moeilijk gemist konden worden bij het bewerken van de *sawahs*) bezweken onderweg en van de uit de Preanger afkomstige inheemsen stierven telkens honderden in Batavia aan de malaria. 'Aldus', schrijft de historicus drs. F. S. Gaastra, 'werd de bevolking slachtoffer van de economische politiek van de Compagnie, de schraapzucht van de ambtenaren en de willekeur van de inheemse hoofden, welke laatsten slechts in het uiterste geval door de Compagnie werden gecorrigeerd.'¹

Enkele cijfers met betrekking tot de koffiecultuur illustreren de uitbuiting alsook de corruptie die het Compagniestelsel vooral in de tweede helft van de achttiende eeuw kenmerkte. Elke inheemse werkkraft die voor een aantal koffiebomen verantwoordelijk was gesteld, moest toen na de oogst ca. 250 pond koffie afleveren; gegevens uit die tijd tonen aan dat hij bij wijze van arbeidsloon 14 pond koffie mocht behouden; van de resterende ca. 236 pond bleef bijna 100 pond hangen bij de inheemse gezagdragers die het inzamelen, het opslaan en het transport organiseerden; van de ca. 135 pond die in de pakhuisen van de Compagnie werd afgeleverd, eigenden de Compagniesambtenaren zich 34 pond toe – wat resteerde, werd naar Nederland verscheept en met winst verkocht.

★

Eerder wezen wij er op dat de Compagnie ter bevordering van de suikercultuur en ter bescherming van haar bestuurscentrum de Bataviase Ommelanden in eigen bezit nam. Van het begin van de achttiende eeuw af werden delen van die Ommelanden met alle daar gelegen dorpen kosteloos in eigendom gegeven aan particulieren: aan Nederlanders of andere Europeanen, vooral ook aan Chinezen. Later werden dergelijke 'particuliere landerijen' tegen taxatie of bij opbod verkocht. Wie zulk een landgoed wist te verwerven was daarmee zeker van hoge geldelijke inkomsten en had een groot aantal horigen tot zijn persoonlijke beschikking; geriefelijke landhuizen verrezen op die particuliere landerijen.

¹ F. S. Gaastra in *Overzee. Nederlandse koloniale geschiedenis 1590-1975* (1982), p. 88-89.